

פרשת האזינו התשע"ז

adk1010@gmail.com

הרב ארי דוד קאהן

1. דברים פרק לא, כה-ל

(כה) וַיֵּצֵאוּ מִשֵּׁה אֶת־הַלְוִיִּם נְשָׂאֵי אַרְוֹן בְּרִית־ה' לֵאמֹר: (כו) לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשָׂמְתֶם אֹתוֹ מִצַּד אַרְוֹן בְּרִית־ה' אֲלֵהֶיכֶם וְהִי־שָׁם בְּךָ לְעֵד: (כז) כִּי אֲנֹכִי יֹדְעֵתִי אֶת־מִרְיָדָה וְאֶת־עֲרֹפֶת הַקֹּשֶׁה הֵן בְּעוֹדְנִי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מִמָּרִים הַיּוֹם עִמָּכֶם וְאַף פִּי־אֲחֵרֵי מוֹתִי: (כח) הִקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שְׁבִטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וְאֲדַבְּרָה בְּאָזְנֵיהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאֶעֱיֶדָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ: (כט) כִּי יֹדְעֵתִי אֲחֵרֵי מוֹתִי כִּי־הִשְׁתַּחֲוֹת תִּשְׁחַתּוּן וְסָרְתֶם מִן־הַדָּרָךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֲתֶכֶם וְקִרְאת אֲתֶכֶם הִרְעָה בְּאֲחֵרֵי הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינַי ה' לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם: (ל) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תָּמָּם: פ

2. רש"י דברים פרשת וילך פרק לא פסוק כח

ואעידה בם את השמים ואת הארץ - ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה (לעיל ל, יט) העידותי בכם היום וגו', התם לישראל אמר, אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו':

3. דברים פרק ל פסוק יט

העלתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמנות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בנשים למען תתנה אתה וזרעך:

4. חזקוני דברים פרשת וילך פרק לא פסוק כח

(כח) ואעידה בם את השמים ואת הארץ זהו מעשה ממש ולעיל שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ אינו רק ספור דברים.

5. רבינו בחיי דברים פרשת וילך פרק לא פסוק כח

ואעידה בם את השמים ואת הארץ. יאמר זה על פסוק: האזינו השמים ותשמע הארץ, שהוא עתיד להזכיר מיד, ועתה העיד עליהם בסוף דבריו את השמים ואת הארץ כמי שמחתיים העדים בסוף השטר על הדברים והתנאים שהתנו בינו ובין חברו, וכן אמר למעלה: העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, כי הכל ענין אחד וכל הפרשיות כלן ביום אחד נאמרו. והנה משפט ספר תורה להיות "ואעידה" בראש הדרגה כי הוא תשלום הסימן בי"ה שמ"ו, וכבר הזכרתי טעם הדבר בסדר בשלח: (שמות יד, כח) במלת "הבאים", והוא"ו הזאת רמז לוא"ו שבשם הגדול, והוא השמים שהזכיר שהוא מכלל העדים, והבן זה.

6. דברים פרק לב, א

האזינו השמים ואת הארץ ותשמע הארץ אמרי-פי:

7. רש"י דברים פרשת האזינו פרק לב פסוק א

(א) האזינו השמים - שאני מתרה בהם בישראל ותהיו אתם עדים בדבר (לעיל ל, יט) שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים, וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ, אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת, אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם, לפיכך העיד בהם שמים וארץ, עדים שהן קיימים לעולם. ועוד, שאם יזכו, יבואו העדים ויתנו שכרם, הגפן תתן פריה, והארץ תתן יבולה, והשמים יתנו טלם. ואם יתחייבו, תהיה בהם יד העדים תחלה (לעיל יא, יז). ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה, ואחר כך ואבדתם מהרה על ידי האומות:

8. רמב"ן דברים פרשת האזינו פרק לב פסוק א

ועל דרך האמת, הם השמים והארץ הראשונים הנזכרים בבראשית, כי הם יבואו בברית עם ישראל, על כן אמר שיאזינו השמים וישמעו התנאים ואיך יעשה בהם:

9. אבן עזרא דברים פרשת האזינו פרק לב פסוק א

וכבר הודעתך, שהגאון אומר, טעם השמים - המלאכים. וטעם הארץ - אנשי הארץ. או עדות הגשם היורד מן השמים, והארץ תתן יבולה. והנכון בעיני, כי העיקר בעבור היותם עומדים לעולם,

10. נחלת יעקב דברים פרשת האזינו פרק לב פסוק א R. Yaakov Lorberbaum 1770-1832

האזינו השמים ואדברה ותשמע וגו'. רש"י פי' שתהיו עדים בדבר, והוא תמוה, שהקב"ה הוא העד הוא הבע"ד. לכן נראה דכוונתו, כי בעל חובות הלבבות כתב ^(בשער הבחינה פ"ד) שמדרגת הטבע מהתורה כמדרגת העבד מאדוניו, וזהו שאמר כאן בשם ה': "האזינו השמים ואדברה", כלומר שהכריח השמים והכוכבים שיתנהגו על פי התורה והמצוה, והטביע כך בטבעם שיתנהגו עפ"י מעשה בני אדם.

11. רמב"ם הלכות תשובה

מצות עשה אחת, והיא שישׁוב החוטא מחטאו לפני ה', ויתודה.

12. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

א איזו היא תשובה גמורה--זה שׁבא ליזדו דבר שעבר בו, ואפֿשר ביזדו לעשות (לעשותו), ופרש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מפשולון פות. פיצד: הרי שׁבא על אשה בעברה, ולאחר זמן נתיחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכוח גופו, ובמדינה שעבר בה, ופרש ולא עבר--זה הוא בעל תשובה גמורה. הוא שׁשלמה אומר "וזכר, את-בוראי, בימי, בחורתי" (קוהלת יב, א).

ב ואם לא שב אלא בימי זקנותו, ובצעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה--אף על פי שאינה תשובה מעלה, מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפלו עבר כל ימיו, ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו--כל עוונותיו נמחלין: שׁנאמר "עד אשר לא-תחשף השמש" (קוהלת יב, ב), שהוא יום המיתה--מקלל שאם זכר בוראו ושב קדם שימות, נסלח לו.

ג [ב] ומה היא התשובה--הוא שיעזב החוטא חטאו, ויסירו (ויסירו) ממחשבתו ויגמר בלבו שלא יעשהו עוד, שׁנאמר "יעזב רשע דרכו, ואיש און מחשבתיו" (ישעיהו נה, ז). וכן יתנחם על שעבר, שׁנאמר "פי-אחרי שובי, נחמתי, [ואחרי הודעי, ספקתי על-ירך]" (ירמיהו לא, יח); ויעיד עליו יודע מעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שׁנאמר "ולא-נאמר עוד אלהינו, למעשה ידינו--[אשר-בך, ירחם יתום]" (הושע יד, ד). וצריך להתודות בשפתינו, ולומר ענינות אלו שגמר בלבו.

ד [ג] כל המתודה בדברים, ולא גמר בלבו לעזב--הרי זה דומה לטובל, ושרץ ביזדו, שאין הטבילה מועלת, עד שישלף השרץ; וכן הוא אומר "וימדה ועזב, ירחם" (משלי כח, ג). וצריך לפרט את החטא, שׁנאמר "אנא, חטא העם הזה חטאה גדלה, ויעשו להם, אלהי זקב" (שמות לב, לא).

13. ספר האמונות והדעות מאמר ה

אמר ^(משלי י"ו) בתפלה וצדקה בחסד ואמת יכופר עון וביראת י"י סור מרע. ובהשיב בני אדם למוטב ^(תהלים נ"א ט"ו) אלמדה פושעים דרכיך וגו'. ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם

שלא ישנה, תהיה תשובתו מקובלת. ואם תשיאהו התאוה אחר כן לשנות, אין תשובתו נפסדת, אך ימחלו לו העונות שהיו קודם התשובה, ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה. וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות, שישׁוב ואחר כן ישנה לחטא, אין כותבין עליו כי אם מה שאחר. התשובה, כשתהיה בכל פעם דעתו שלמה ולבו טוב שלא ישנה. וזה אשר אתה מוצא הכתוב אומר ^(עמוס ב' ו') על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, איננו בקבול התשובה, אבל הוא בדחות הענש מהם אחר השליחו, כאלו היה שולח אל עם שישׁובו, ואם לא ישובו, אביא עליהם החרב והרעב, ואם ישובו אחר השליחות הראשונה או השנית או השלישית, לא יביא עליהם מה שאמר להביא, ואם לא, יגזור עליהם מה שאמר להביא, ואם יגזור עליהם מה שאמר, אפילו אם ישובו אחר כן לא יועיל להם תשובתם ברביעית, לדחות מהם הענש ההוא בעולם הזה, אבל היא מועיל' להם להנצל בעולם הבא.

14. ספר החינוך מצוה שיא

ומשרשי מצות המועד הזה, שהיה מחסדי האל על בראיו לפקוד אותם ולראות מעשיהם יום אחד בכל שנה ושנה, כדי שלא יתרבו העוונות ויהיה מקום לכפרה, והוא רב חסד מטה כלפי חסד, וכיון שהם מועטים מעביר עליהן. ואם אולי יש בהם עוונות שצריכין מירוק, נפרע מהם מעט מעט, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה ^[ע"ד ע"א] אוהבו נפרע ממנו מעט מעט. ואם לא יפקדם עד זמן רב, יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כמעט כלייה חלילה.

15. לחם משנה הלכות תשובה פרק ב הלכה ב

[ב] ומה היא התשובה שיעזוב החוטא וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות וכו'. וא"ת איך הקדוש ברוך הוא יעיד עליו כך וכי לא נשארה הבחירה בידו והרי אמרו הן בקדושו לא יאמין. ויש לומר דפירושו כך שבשעה שהוא עושה תשובה צריך שיקבל עליו לעד להשי"ת שלא ישוב לזה החטא לעולם והוא על דרך ואעידה לי את השמים ואת הארץ שמקבל עליו לעדים לשמים ולא רץ והראיה שהביא היא כך כיון שהכתוב אמר כל תשא עון וקח טוב הרי כיון שאנו אומרים לו שלא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו הרי אנו מקבלים אותו לעד על ככה:

16. עבודת המלך הלכות תשובה פרק ב הלכה ב

... וכבר ראיתי להרב אור ישראל ז"ל בקונטרס כוכבי אור שעמד על סדר דברי רבנו שמנה עזיבת החטא וקבלה על להבא ואח"כ כתב וכן יתנחם על שעבר שהוא החרטה ואח"כ כתב ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שזה שייך לגדר הקבלה להבא. ואין סדר למשנה זו שהרי צריך היה לכתוב ויעיד עליו יודע תעלומות אחר ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, וכתב הרב ז"ל בזה דברים של טעם, כי באמת רגש החרטה הוא חלש אצל בני האדם על רוע מעשיהם באשר חסרה להם ההכרה מגדל הרעה שעשו, ומה גם אחרי ששנו בחטא ונעשה להם כהיתר, בודאי שרגש החרטה על המעשה יקחה מאד וכל עוד שלא יעזוב האדם לגמרי את חטאיו ויתרגל להטיב הרבה, לא יבא בלבבו רגש החרטה הראוי למעשיו והרי הדבר ברור כי הקבלה להבא יש לה יחס ישר עם החרטה שכל מה שהחרטה תהיה יותר מוצקה תהיה הקבלה תקיפה ביותר, והחרטה לא תוכל להיות כל זמן שלא יתרגל הרבה בעשית הטובה, וא"כ כיון דהצריך רבנו שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה לעולם, ועדות כזאת בלתי אפשרית אם לא שתהיה כבר אצלו החרטה באופן הראוי לכן כתב רבנו קודם וכן יתנחם ר"ל דבעינן שהחרטה תהיה קודם שיעיד עליו יודע תעלומות דבלא החרטה עדות זו בלתי אפשרית.

17. בית יצחק - דרוש לערב יום הכיפורים ר' יצחק ב"ר ניסן רייטבארד ווילנא

ושמעתי מהרב הג' הדרשן וכו' מו"ה ר' אשר נ"י מו"צ בשניפשאק שאמר, איתא ביומא (פ"ו ע"ב) תנו רבנן עבירות שהתודה עליהן יום הכיפורים זה, לא יתודה עליהן יום הכפורים אחר, ואם שנה בהן צריך להתוודות יום הכיפורים אחר וקשה מה צריך הגמרא לומר, ואם שנה בהן צריך להתוודות יום הכיפורים אחר, וכי תעלה על דעתך לומר, דהתשובה תועיל על להבא, הלא תשובה אינו מועיל רק על העבר, על מה שחטא כבר, ולא על להבא, שיוכל לחטוא עוד, אתמהה: אך כוונת הגמרא הוא כן אמר הרב הנ"ל, דאיתא ברמב"ם הלכות תשובה (פרק ב, הלכה ב'), וז"ל מה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד וכו', עד ויעיד עליו יודע תעלומות, שלא ישוב לזה החטא לעולם ע"כ ע"ש, וזהו כוונת הגמרא, ואם שנה בהן הרי אגלאי מלתא למפרע, דתשובתו לא היתה תשובה מעליא, לזאת צריך להתוודות שנית ביום הכיפורים אחר על אותו החטא עצמו, אחרי דעוד לא עשה תשובה גמורה על זה ביום הכיפורים העבר ואין צריך לומר דיעשה תשובה על חטא החדש שעשה (א"ה שמעתי דבר זה מהרב ר' אשר הנ"ל אך אחר כך מצאתי זאת בספר דעת קדושים להרב הגאון הגדול וכו' מו"ה ר' רפאל הכהן זללה"ה אשר היה אב"ד דק"ק המבורג):

ולפי זה אמר הרב הנ"ל, יוכל היות, דאדם שחי שבועים שנה או שמונים שנה ויותר, ובכל יום הכיפורים עשה תשובה, ובכל זאת הוא נשאר בלא תשובה, אחרי ששנה באולתו אחר יום הכיפורים, לזאת אנו צריכין לפשפש במעשינו, אולי ח"ו גם אנחנו ממין האנשים האלו, ונשוב לה' באמת ובלב שלם לחיותנו כהיום הזה, ואף אם עברו עלינו כמה יום הכיפורים בעובר ושב, בכל זאת לא ניאש, ובכל מאמצי כחנו נתחזק לשוב אל ה', וה' יעזרנו דהבא לטהר מסייעין אותו, ...

18. רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת נדרים דף ח עמוד ב

כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' תשובה (הל"ב) ז"ל ומה היא התשובה ... שגמר בלבו עכ"ל. ובלחם משנה שם העיר ... ועולה השאלה לשם איזו תכלית צריך השב לקחת לו את הקדוש ברוך הוא לעד כשמקבל על עצמו שלא ישוב לזה החטא לעולם, למה לא תספיק קבלה בעלמא בינו לבין עצמו. והנה

הגמ' ביומא (לו א) לומדת מגזה"כ שחייב הכ"ג ביוה"כ להזכיר את השם בוודיוו כדי לקיים מצות כפרת דברים כדין. וכנראה שלרמב"ם הוא המקור לכל וודוי תשובה שחייבין להזכיר בו את השם. וכן קבע בפ"א מהל' תשובה (הל"א) ז"ל כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך וכו'. אמנם לדעתו הזכרת השם אינה דיבור בעלמא אלא שהשב ממנה את הקדוש ברוך הוא להיות לו לעד בשעת התשובה. ובהתאם לכך כתב בראש הל' תשובה וז"ל מצות עשה אחת והוא שישב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה עכ"ל, ואף שם בהל"א כתב וז"ל כשיעשה תשובה וישב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא עכ"ל, הקדוש ברוך הוא כביכול הוא העד בדבר כי שב לפניו באמת. ולכאורה כל הענין תמוה... אך עלינו להתבונן למה זקוקה תשובת החוטא לשבועה. ונראה להסביר את הענין ע"פ היסוד הידוע שלכל איש ואיש מבני ישראל יש שתי קדושות: קדושת אבות הבאה לו מורשה מדור דור, וקדושה משלו. וכן פירש רש"י את הפסוק (דברים י"ד, ב) "כי עם קדוש אתה לה' אלוקיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה", וז"ל רש"י שם כי עם קדוש אתה - קדושת עצמך מאבותיך - ועוד ובך בחר ה' עכ"ל, כלומר שתי קדושות הן: אחת קדושת עצמך מאבותיך שהגיעה לך בירושה; ושנית, ובך בחר ה', ר"ל לכל בן ישראל יש לו קדושה משלו.

שתי הקדושות הללו הושרשו בשתי כריתות הברית שבין הי"ת ועמו ישראל. כריתת הברית בחורב בשעת מתן תורה (פרשת יתרו ומשפטים) היא ברית אבות שע"י נתקדש הדור ההוא ואותה הקדושה עוברת בירושה מדור לדור. ואילו הברית הכתובה בפרשת נצבים לא נכרתה עם אותו הדור בלבד אלא אף עם כל דור ודור עצמן ועם כל איש ואיש מישראל בעצמו עד סוף כל הדורות ככתוב (דברים כ"ט, י"ג - י"ד) "ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת, כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום".

מקור קדושת ישראל הוא בכריתת הברית, ועקב החטא וחילול הברית נפגמה הקדושה שניתנה לו מחמת הברית. אמנם בנוגע לקדושת האבות הנעוצה בברית המסורה לכלל ישראל מכח האבות אין כח ליחיד לפוגמה ולבטלה. אולם הקדושה האישית בה נתקדש היהודי מכח הברית עם כל יחיד ויחיד מותנה בניהוג של היחיד. כאשר הוא חוטא הרי פוגם הוא באותה הקדושה התלויה בברית זו, וכיחיד הוא מנתק את עצמו מהברית הזו וחלק זה של קדושת ישראל שלו מתחלל.

בהתאם לכך מזקיק הרמב"ם את בעל התשובה לכרות ברית חדשה עם הקדוש ברוך הוא על המצוות באמצעות התחייבות הגברא בשבועה - התחייבות שיש בה מעין כריתת ברית. ככה מקדשת התשובה את השב בקידוש מיוחד ובקדושה עצמית חדשה. בכך מוסבר הצורך לשוב לפני האל ברוך הוא דוקא כי הקדוש ברוך הוא הוא שמקדשו. כריתת ברית עם בורא העולם טעונה מעמד שני בעלי הברית - האדם עם הקדוש ברוך הוא. אין שלוחים בכריתת ברית; גם האדם וגם בורא העולם חייבים להיותם נוכחים. וכריתת ברית אף מחייבת התחייבות שלמה - התחייבות בשבועה.

לאור זה מובנת הברייתא בסוף מגילה (לא ב): עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין קלות וכו' ושבמשנה תורה קודם ראש השנה. ושאל רבינו נסים גאון, לפי"ז היינו צריכים לקרוא בפרשת כי תבוא ולמה אנו קוראים דוקא בפרשת נצבים, קושי זה מתיישב בכך שכריתת הברית ב"כי תבוא" אינה נוגעת לתשובה בעשרת ימי התשובה שכן הברית ב"כי תבוא" היא המשך ברית סיני עם כלל ישראל והיא ברית אבות שהחוטא לעולם לא יאבד. חטאיו של החוטא פגמו בברית היחיד שבפרשת נצבים ולנוכח חידושה שואף האדם בעשרת ימי התשובה שבין ר"ה ויום הכפורים, לפיכך קוראים דוקא מאותה הברית שנכרתה עם כל יחיד ויחיד בפרשת נצבים.

וע"פ הנ"ל מוסבר היטב מה שהובא למעלה (באות א') שכל אדם מישראל שהעירה אותו רוחו לחדש את הברית של התחייבות אישית לקיום המצוות בידו להשבע "לזרוזי נפשיה" ועם השבועה כורת ברית חדשה עם הקדוש ברוך הוא מעין הברית שבפרשת נצבים. כריתת הברית האישית היא היסוד בין של מצות "ובשמו תשבע" בין של מצות התשובה כי על ידן מחדש הגברא את ברית המצוות האישית בינו לבין הקדוש ברוך הוא.